

**ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ЮРІЯ ЛИПИ
(НА МАТЕРІАЛІ ФОНДУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА)**

Великодна Ганна,

*завідувач сектору відділу рідкісних книг та рукописів
Наукової бібліотеки Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова*

<https://orcid.org/0009-0001-8796-7702>

У статті проаналізовано літературну спадщину Юрія Липи, що зберігається у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (далі – НБ ОНУ). Особливу увагу приділено його поетичному та науковому доробку, представлено в періодичних виданнях і окремих книжкових публікаціях у добу незалежної України.

Ключові слова: *Юрій Липа, літературна спадщина, національне відродження, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.*

The article analyzes the literary heritage of Yu. Lypa, which is stored in the stocks of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. Special attention is paid to his poetic and scientific works, published both in periodicals and as separate book publications during the era of independent Ukraine.

Keywords: *Yuriy Lypa, literary heritage, national revival, Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University.*

Юрій Іванович Липа (1900–1944) – визначний український письменник, публіцист і лікар, одна з провідних постатей національного руху першої половини ХХ ст. Біографія Ю. Липи досліджувалася низкою науковців, зокрема М. Ільницьким, С. Кучеренком, М. Липою-Гуменецькою, Є. Маланюком, А. Стебельською, Л. Череватенком, О. Янчуком та ін. У межах цього дослідження біографічний аспект не розглядається докладно, однак варто підкреслити, що юність Ю. Липи тісно пов'язана з Одесою – містом, яке відіграло помітну роль у формуванні його ідейних переконань, національної самосвідомості й зародженню літературного таланту митця.

Середню освіту Ю. Липа здобув в Одеській 4-й чоловічій гімназії. У 1918 р. став студентом юридичного факультету Новоросійського університету (нині – ОНУ) [4]. Водночас Юрій і Іван Липи засновали видавництво «Народний стяг». Одеське видавництво діяло протягом 1917–1918 рр. на вул. Юр'ївській, 17 (нині – вул. Єфімова) [2]. У видавництві вийшло 10 творів Ю. Липи («З присяги гетьмана Мазепи», «Носить свої ознаки», «Королівство Київське по проекту Бісмарка», «Гетьман Іван Мазепа», «Пам'ятник полоненим», «З числа полонених», «Трупа полонених», «Волинська школа», «Союз Визволення України» та «Табори полонених українців»).

У 1918 р. Ю. Липа був дописувачем україномовної одеської щоденної газети «Вільне життя» (31 березня – 10 вересня), яка висвітлювала суспільно-політичні події всеукраїнського й місцевого рівня в добу Центральної Ради та Гетьманату [6]. З 14 листопада по 21 грудня 1918 р. Ю. Липа очолював редакцію газети «Вістник Одеси» [3, с. 1], що висвітлювала законодавчі зміни, урядові ініціативи та розвиток державних установ за часів Гетьманату.

У цей період Юрій Липа долучився до збройної боротьби за українську державність. А вже в грудні 1918 р. він залишив Одесу та продовжив навчання в Кам'янці-Подільському, згодом переїхав до Станіслава (нині – Івано-Франківськ), а пізніше – до Львова (столиці ЗУНР). Восени 1920 р. Ю. Липа емігрував до Польщі [5]. Спочатку він перебував у Тарнові, з 1922 р. вивчав медицину в Познані, а від 1929 р. проживав у Варшаві [1], де активно долучався до культурного життя української діаспори.

Упродовж своєї творчої діяльності Ю. Липа створив близько 200 різножанрових творів, серед яких – художні та публіцистичні твори, наукові й аналітичні статті, рецензії, переклади, редакторська діяльність.

Аналіз бібліографії Ю. Липи, укладеної О. Б. Янчуком 2000 р. в бібліографічному покажчику [7], свідчить, що більшість прижиттєвих видань автора з'явилися за кордоном – зокрема у Варшаві, Львові (1919–1939 рр. – у складі Польщі), Гданську, Кракові, Каліші та Празі, що ускладнило доступ читачам до його творчості й обмежило її рецепцію в радянській Україні.

З проголошенням незалежності Україна вийшла з-під тиску ідеологічних обмежень, що тривалий час визначали суспільний та культурний дискурс. Це вивільнення сприяло зростанню зацікавлення творчістю представників української еміграційної культури, в тому числі Ю. Липи. У зв'язку з цим особлива

активізація наукових і видавничих ініціатив припала на 90-ті рр. XX ст. Упродовж радянського періоду прижиттєві видання творів Юрія Липи були малодоступними на території УРСР, що пояснюється як ідеологічними заборонами, так і фізичною відсутністю книг, які поширювалися переважно в еміграційному середовищі. Відтак, системне вивчення творчості митця стало можливим лише в умовах інтелектуальної свободи пострадянської доби.

У фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова зберігається значна частина літературної спадщини Юрія Липи у вигляді окремих книжкових видань і публікацій у періодичних виданнях, надрукованих у 1966–2005 рр., що свідчать про поступове повернення імені письменника до національного культурного та наукового обігу. У цьому огляді розглянуто твори митця, наявні у фондах НБ ОНУ.

Першою серед зафіксованих в Науковій бібліотеці публікацій є стаття Юрія Липи «Одеська «Січ», надрукована у 1966 р. в суспільно-політичному й науково-літературному місячнику «Визвольний шлях» (кн. 11). Цей текст є перевиданням однойменної статті, що вперше була надрукована в 1935 р. в журналі «За державність» (м. Каліш, Польща). У статті автор проаналізував діяльність одеського осередку національно-патріотичного руху та роль молодіжних організацій у формуванні політичної свідомості українців у міжвоєнний період.

У 1991 р. творчість Ю. Липи була широко репрезентована в українських літературно-художніх виданнях, що відображає відновлення інтересу до культурної спадщини української еміграції в умовах послаблення ідеологічного контролю та здобуття Україною незалежності. Так, у журналі «Березіль» (№ 1) у розділі «Поети української діаспори» було вміщено добірку віршів Юрія Липи зі збереженням особливостей правопису автора, серед яких «Червоне», «Київські легенди: 1. Про шевця Кожум'яку; 2. Про святу Софію», «Лівів», «Зорі великі дрижать в оксамитному, чорному небі...», «Гляну рано нині...», «Балада», «Ти, серце, змучене коханням і журбою...», «В степу, де миються ховрашки...», «Ясмин вечірній неспокоєн...», «Гімн Дмитра Бортнянського», «Будучина – у Бога, в тебе – тільки труд...». Ці твори засвідчують образну насиченість поезії, глибину духовності автора й органічне поєднання національної ідеї з естетичними пошуками.

Того ж року в літературно-художньому журналі «Дніпро» (№ 4) була опублікована ще одна масштабна добірка поезій Ю. Липи. До неї увійшли вірші «Безсмертності убір», «Тюрми і голод, нещастя, убивства й помори...», «Простовіч», «Все буде відомо – даремно ховаєш нужденність...», «Молитва за кохану жінку», «Мужчино, смирися, бо стервом є мужеське тіло...», «Печаллю світ не заворожу...», «Зорі великі дрижать в оксамитному, чорному небі...», «Од одного царства незчисленного...», «Гімн Дмитра Бортнянського», «Народи», «Міста», «Скарга німця (Гельдерлін, 1770–1843)», «Червоне», «Прокляття», «Епітафія», а також низка віршів із циклу «Суворість». Вірші, надруковані в цьому випуску, засвідчують інтелектуальну напругу та моральну відповідальність автора перед історією й сучасністю. Крім поетичного доробку, в № 10 журналу «Дніпро» за 1991 р. були вміщені три прозові твори Ю. Липи – новели «Чародій», «Кам'янець столічний» і «Гадючки», що відзначаються метафоричністю, філософськими узагальненнями та глибоким осмисленням історичної пам'яті, національної ідентичності й морального вибору.

Окремим виданням у Львові 1992 р. вийшла праця Ю. Липи «Призначення України», надрукована за нью-йоркським виданням 1953 р., здійсненим українською діаспорою. Твір, що окреслює геополітичну роль України, її історичну місію та національне самовизначення, став ключовим для українського консервативного мислення ХХ ст. У 1997 р. книга була повторно видана в Києві, цього разу за першодруком львівського видання 1938 р. зі збереженням мовностилістичних і правописних норм того часу.

У 1993 р. в журналі «Дніпро» (№ 7/9) була опублікована повість Ю. Липи «Гринів», яка є важливим зразком його прози міжвоєнного періоду. Цього ж року в одеській газеті «Чорноморські новини» (13 лист.) були надруковані вірші з циклу «Міста» з дотриманням правопису оригіналу. Серед них – «Одеса», «Комілітонові Чорноморцеві», «Бог і непримиримість». Поезії добірки вирізняються урбаністичною образністю, громадянським пафосом і глибокою прив'язаністю автора до південного регіону України.

Значну культурну цінність становить публікація есе Ю. Липи «Київ, вічне місто», що вийшла друком у журналі «Київ» (№ 2/3) за 1995 р., а також у журналі «Пам'ятки України: історія та культура» (№ 3) за 1997 р. У цій праці автор виступає як

мислитель-гуманіст, який розглядає Київ не лише як історичний центр держави, а і як духовний символ української цивілізації.

У 1995 р. окремим виданням у Львові була опублікована праця Ю. Липи «Розподіл Росії», що вийшла без жодних редакційних змін за нью-йоркським виданням 1954 р., відповідно до вимоги доньки письменника – М. Липи-Гуменецької. Твір аналізує етнополітичну структуру СРСР і передрікає його дезінтеграцію, що згодом підтвердилося розпадом Союзу.

До хрестоматійного видання «Українське слово» (1995, кн. 4), яке включає тексти класиків і представників української еміграційної літератури, увійшли поетичні твори Ю. Липи («І знов пахучість теплих кіс...», «Деся моя заплакана маленька...», «Ви там, у Вашій високості...», «Василіск», «Зайди», «Суворість», «Львів», «Святий Юрій», «Прокляття», «Сімнадцятий») і новела «Закон», яка засвідчує моральну чіткість і політичну рішучість автора.

У фондї бібліотеки наявне львівське видання «Козаки в Московії» (1995), до якого, окрім однойменного історичного роману, включено новели з видання «Нотатник», а саме: «Рубан», «Зустріч літераторів», «Закон», «Ганнуся», «Кіннотчик» (т. 1); «Коваль Супрун», «Чародій», «Кам'янець столичний», «На варті», «Бляшанки» (т. 2); «Гринів», «Номер двадцять восьмий», «Малий», «Гадючки», «Табір» (т. 3). Роман «Козаки в Московії», який має підзаголовок «роман із XVII століття», також був надрукований у журналі «Дніпро» (№ 1/2, 3/4) за 1996 р. й окремим книжковим виданням у Києві в 2000 р. Твір є зразком історичного роману про українсько-московські відносини, де Ю. Липа переосмислює козацьку спадщину в контексті боротьби за державність.

Серед науково-популярних праць письменника варто відзначити видання «Ліки під ногами: про лікування рослинами», опубліковане в Києві в 1996 р. за краківсько-львівським першодруком 1943 р. Твір репрезентує Юрія Липу як професійного лікаря, популяризатора фітотерапії та прихильника інтеграції народної медицини з академічною практикою.

Оповідання «Моренко» друкувалося в газеті «Думська площа» в 1998 р. (№ 52, 53, 55, 56). У цьому ж періодичному виданні публікувалися твори Ю. Липи під загальною назвою «Одруження з Одесою», які висвітлюють його відношення до рідного міста. Серед них – есе «Галичани над морем», повість «Гринів» (1999, № 45–53), а також публікація оповідання «Петька

Клин, нальотчик» (2000, № 1–9, 11–16), яке відображає соціальну картину епохи з трагікомічними рисами, властивими пізній прозі Ю. Липи.

У 2000 р. в Україні на державному та регіональному рівнях широко відзначалося 100-річчя від дня народження Юрія Липи. Ювілей став важливим етапом у поверненні його постаті до національного культурного канону. У Києві, Львові, Одесі й інших містах було проведено наукові конференції, круглі столи, публічні читання та виставки, що сприяли глибшому осмисленню його творчості. Зокрема, в ОНУ імені І. І. Мечникова (на той час Одеському державному університеті) відбулася конференція «Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ ст.», яка отримала медійне висвітлення, зокрема в газеті «Думська площа» (№ 19) за 12 травня 2000 р.

У ювілейному 2000 р. в Україні активно перевидавалися літературні твори Ю. Липи. Зокрема, в фондах НБ ОНУ наявна збірка вибраної поезії «Вірую» (Львів, 2000), що зберегла стильову й мовну своєрідність першодруку 1938 р. У журналі «Дніпро» (№ 5/6, 2000) було опубліковано добірку віршів поета, зокрема «В покорі просять покоління...», «Простовіч», «Все буде відомо – даремно ховаєш нужденність...», «Боже, Владарю душ...», «Люблю я всіх...», «Перемагати непомітно...», «Призначення», «І прийде час», «Ланцюг ніжності», «Молитва за кохану жінку», «Питання», «Людська душа – як дерево гіллясте», «Од одного царства незчисленного», а також оповідання «Кіннотник», яке вирізняється експресивністю та психологічною напругою.

Загалом ювілейні заходи 2000 р. стали поштовхом до нового етапу рецепції спадщини Ю. Липи, активізувавши академічну, публіцистичну та видавничу увагу до його творчості. Він постає як національний мислитель, чиї ідеї виявилися актуальними в умовах сучасного українського державотворення.

Подальшу увагу до поетичної спадщини Ю. Липи засвідчила публікація в журналі «Київ» (№ 9, 2005) у рубриці «Невідома українська поезія». У ній були вміщені раніше маловідомі або неопубліковані вірші, серед яких – «Благословен, розгорнений просторами, морями...», «В покорі просять покоління...», «Виноградник», «Тюрми і голод...», «Монах і смерть», «Марії Липі», «Жінка», «Людська душа...», «Мужчино, смирися...», «Батькові», «Бог і непримиримість», «Київські легенди», «Суд Сірка», «Байрон», «Нарада вночі», «Щоденний бій», «Три брати».

Отже, матеріали з фондів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова засвідчують жанрову й тематичну багатогранність творчості Ю. Липи та його вагоме місце в інтелектуальній історії України ХХ ст. Збереження й популяризація його спадщини підтверджують стійкий інтерес до постаті Ю. Липи в добу незалежності та сприяють формуванню національної ідентичності, історичної пам'яті й сучасної гуманітарної культури.

Література

1. Будзей О. В. Юрій Липа: «Спалитися в безупиннім життю...». *Подольанин*. 2020. 30 жовт. URL: <https://podolyanin.com.ua/history/47924/> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Великодна Г. В. Прижиттєві видання праць І. А. Липи у фонді Наукової бібліотеки одеського національного університету імені І. І. Мечникова. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки*. 2025. Вип. 40. У друку.
3. Вістник Одеси. 1918. 24 (11) лист. 2 с.
4. Даценко Є. Автор концепції про поділ Росії : 125 років від дня народження Юрія Липи з Полтавщини. *Зміст*. URL: <https://salو.li/7D5F698> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Прилуцький В. І. Липа Юрій Іванович. *Енциклопедія історії України*. URL: <https://salو.li/2B20160> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Стягайло В. В. Щоденний політично-громадський часопис «Вільне життя» (Одеса, 1918) як історичне джерело. *Міжнар. наук. конф. «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір»* (8-10 жовт. 2024). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/2036> (дата звернення: 20.05.2025).
7. Янчук О. Б. Бібліографія Юрія Липи : до 100-ліття від народж. : бібліогр. покажч. Одеса : Астропринт, 2000. 80 с.